

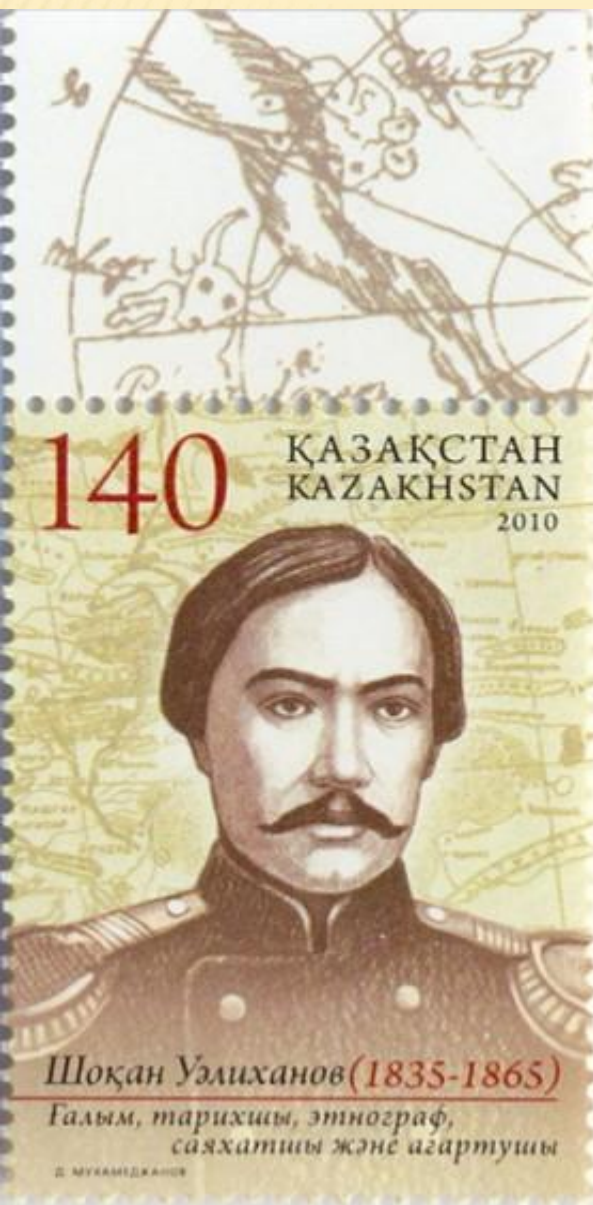
ШОҚАН ШЫҢҒЫСҰЛЫ УӘЛИХАНОВ

Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов (шын есімі Мұхаммед Қанафия; 1835, Қостанай облысы Сарыкөл ауданы Құсмұрын жері — 10 сәуір 1865, Көшентоған, Жетісу) — қазақтың ұлы ғалымы, ХІХ ғасырдың екінші жартысында Қазақстанда туған демократтық, ағартушылық мәдениеттің тұңғыш өкілдерінің бірі, шығыстанушы, тарихшы, фольклоршы, этнограф, географ, ағартушы.

1847 жылы 12 жасар Шоқанды әкесі сол кездегі ең таңдаулы оқу орны болып есептелген Сібір кадеті корпусына оқуға орналастырады. Шоқанның бүкіл келешегі мен ғылым, өнер жолындағы талантын ашуда бұл оқу орнының маңызы ерекше болды. Мұнда жабық әскери оқу орны болғанымен, көптеген пәндер әскери сабақтарға қоса орыс, батыс әдебиеті, географиясы мен тарихы, философия, физика, математика негіздері, шетел тілдері оқытылып, орыстың озық ойлы интеллигенттерінің өкілдері сабақ берген. Оқытушылар құрамында білімді және прогресшіл ой-пікірлі адамдар көп болған. Кадет корпусын 1853 жылы он жеті жасында бітірген Шоқан Батыс Сібір генерал губернаторының кеңсесінде қызметке қалдырылады.

1858 — 1859 жылдардағы Шоқанның Қашғарияға сапары ғалымдық, ағартушылық саласындағы еңбегінің жаңа белеске көтерілуіне жол ашты. Қашғария ол кезде Ресей тарапынан зерттелмеген өлке болатын. Саудагер ретінде Қашғарияға құпия барған Шоқан, өлкенің экономикалық саяси құрылымын зерттеп, оның тарихы мен этнографиясынан көптеген материалдар жинайды. Қашқарияға сапарынан «Алтышаһардың, яғни Қытайдың Хан лу уәлаятының шығыстағы алты қаласының жайы» атты еңбегі дүниеге келді. Бұл Шығыс Түркістан халықтарының тарихына, әлеуметтік құрылысына арналып, сол заман ғылымының биік деңгейінде жазылған әлемдегі тұңғыш зерттеу жұмысы еді.

ҰЛЫТАУ-ЖЕЗҚАЗҒАН ӨҢІРІНЕ САПАР ШЕГІП, АЛАША ХАН МАЗАРЫ, ЖҰБАН АНА КЕСЕНЕСІ, АЯҚҚАМЫР КҮМБЕЗІ СЕКІЛДІ СӘУЛЕТ ЕСКЕРТКІШТЕРІНЕ СИПАТТМА БЕРГЕН. ЕР ЕДІГЕ, ҚОЙЛЫБАЙ БАҚСЫ, БАЙҒОЗЫ, ЖАУЛЫБАЙ ЖӘНЕ ОРАЗЫМБЕТ (ОРАЗАЙ) БАТЫРЛАР ЖАЙЛЫ ҚҰНДЫ ТАРИХИ ДЕРЕКТЕР ҚАДЫРБАЙ

1855 ЖЫЛЫ БАТЫС СІБІР ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРЫМЕН БІРГЕ СЕМЕЙ, АЯГӨЗ, ҚАПАЛ АРҚЫЛЫ АЛМАТЫҒА ДЕЙІН КЕЛІП ҚАЙТАДЫ. ОСЫ САПАРЫНДА ҚАЗАҚ, ҚЫРҒЫЗ, АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢ ҮЛГІЛЕРІН, ТАРИХЫ МЕН ЭТНОГРАФИЯСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫН ЖИНАЙ ЖҮРЕДІ. БҰЛ МАТЕРИАЛДАР НЕГІЗІНДЕ КЕЙІН ОЛ «ТӘҢІРІ (ҚҰДАЙ)», «ҚАЗАҚТАРДАҒЫ ШАМАНДЫҚТЫҢ ҚАЛДЫҒЫ» ДЕГЕН ЕҢБЕКТЕР ЖАЗАДЫ. СОЛ САПАРДАН КЕЙІН ОНЫҢ ӘСКЕРИ ЛАУАЗЫМЫ БІР САТЫҒА ЖОҒАРЫЛАП, ПОРУЧИК ШЕНІН АЛАДЫ.

ҚЫЗЫҚТЫ ФАКТІЛЕР

- Шоқан Уәлиханов пен Абайдың ортақ нәрсе бар. Қазақтың ұлы ойшыл-ағартушылары Шоқан мен Абайдың дүниетанымы мен шығармашылық бағытында, тарих пен заман мәселелерін түсінуі мен талдауына, әсіресе, мәдени мұраны меңгеру, дамыту, оны елдің рухани қажетіне жарату әрекетінде мол үндестік байқалады.
- Шоқан Уәлиханов психологиядан белгі қалдырды. Шоқан еңбектерінде психологиялық мәселелерге байланысты әр түрлі сипаттағы деректер баршылық. Осылардың ішінде басқа мәселелерден көбірек сөз болғаны — халқымыздың ұлттық санасы, оның ішінде өзіндік психологиялық ерекшеліктері туралы мәселе еді.
- Шоқаннан қалған мұраның бірі бейнелеу өнері туындылары. Шоқанның осы өнер саласында қазақтың тұңғыш профессионал суретшісі болғанын. Ғалым негізінен портрет, пейзаж және халықтың тұрмыс салтын бейнелеумен айналысты. Одан 150—дей сурет қалған.

ШОҚАННЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫН ЖИНАП БАСТЫРУДА ОРЫС ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ АСА ЗОР. ОРЫС ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ҚОҒАМЫ БАСЫП ШЫҒАРҒАН ШОҚАН ШЫҒАРМАЛАРЫНА ЖАЗҒАН АЛҒЫ СӨЗІНДЕ АКАДЕМИК НИКОЛАЙ ИВАНОВИЧ ВЕСЕЛОВСКИЙ:

«ШОҚАН УӘЛИХАНОВ ШЫҒЫСТАНУ ӘЛЕМІНДЕ ҚҰЙРЫҚТЫ ЖҮЛДЫЗДАЙ ЖАРЫҚ ЕТІП ШЫҒА КЕЛГЕНДЕ, ОРИСТЫҢ ШЫҒЫСТЫ ЗЕРТТЕУШІ ҒАЛЫМДАРЫ ОНЫ ЕРЕКШЕ ҚҰБЫЛЫС ДЕП ТҮГЕП МОЙЫНДАП ТҮРКІ ХАЛҚЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ ТҮРАПЫ

